विषयः- महाराष्ट्र जमीन महसुल संहिता, 1966 कलम 53, 54 ची कार्यपध्दती

(म.ज.म.सं (दुसरी सुधारणा) अधिनियम, 2012 अन्वये सुधारीत)

-: सादरकर्ता :-

नरेन्द्र गोपीनाथ चांदेवार

सहायक वनसंरक्षक, जंकास-2

नागपूर वनविभाग,नागपूर

वनजमीनीवरील अतिक्रमणे हटविण्यासाठी वन अधिकाऱ्यांना महाराष्ट्र जमीन महसुल अधिनियम 1966 मधील अधिकार प्रदान करण्याबाबत.........

- ❖महाराष्ट्र शासन निर्णय क्रमांक पी.डब्ल्यू.आर 1996 /प्रकरण क्रमांक. 296 / प्रकरण क्रमांक.17 / ल - 2 **दिनांक- 18 जानेवारी 1997** नूसार

- ❖महाराष्ट्र जमीन महसुल अधिनियम, 1966 मधील कलमे 53,54 व 54 अ या खालील जिल्हाधिकारी यांचे अधिकारांचा वापर महाराष्ट्र शासन वन विभाग चे,

1 सहाययक वनसंरक्षक

2 उपविभागीय वन अधिकारी आणि

3 उपवनसंरक्षक यांना त्यांचे अधिकारीतेतील शासनाची

(अ) राखीव वने *

(ब) संरक्षीत वने

(क) त्यांच्या ताब्यातील अन्य जमीनीच्या संबंधात करावयाचे अधिकार देण्यात आले आहे.

- **राखीव वने** :- महाराष्ट्र शासन राजपत्र, असाधारण भाग -8 क्रमांक-55, दिनांक-2 जुन 2015

भारतीय वन अधिनियम 1927 (महाराष्ट्र सुधारणा 2015) नूसार राखीव वनासंबंधी अतिक्रमण हटविण्याचे अधिकार वनाधिकारी यांना प्राप्त झाले.

महत्वाचे कलम (अधिसुचना 2 जुन 2015 मधील)

26 (5) - पोट कलम (1 - A) द्वारे तरतुद केलेल्या कोणत्याही प्रकरणात दिवाणी न्यायालयाला कोणतीही अधिकारिता राहणार नाही.

26 (4) - सहा वर्षापर्यंत मुदतीची कारावास व एक हजार इतके द्रव्यदंडाची शिक्षा

66 (A) - अपप्रेरणा

- राखीव वनावरील अतिक्रमण निर्मुलन करताना 2 जुन 2015 अधिसुचनाचाच वापर करावे.

महाराष्ट्र जमीन महसुल संहीता, 1966

❖ जिल्हाधिकाऱ्यांचे अधिकार प्राधिकृत वनअधिकारी यांना दिलेले असल्याने जिल्हाधिकारी या शब्दाचे ठिकाणी प्राधीकृत अधिकारी असे समजून कार्यवाही करावी.

कलम - 53 - शासनाकडे विहित असलेल्या जमीनीचा अनधिकृतपणे भोगवटा करणाऱ्या व्यकितस संरक्षितरित्या चौकशी करुन निष्कासित करणे.

(1) जर जिल्हाधिकारी यांचे मते

- एखादी व्यक्ती शासनाकडे विहीत असलेल्या कोणत्याही जमीनीचा अनधिकृतपणे भोगवटा करीत असेल,
- ती जमीन / तो प्रदेश तिच्या गैरकब्जात असेल,
- पटटयाची / कुळवहीवाटीची मुदत संपल्याच्या / समाप्त केल्याचा,
- सत्ता प्रकारासंबधी घालण्यात आलेल्या शर्तीचे उल्लघन केल्याच्या कारणावरुन भोगवटा / कब्जा करण्याचे चालु ठेवण्याचा तिला हक्क नसेल / हक्क असण्याचे बंद झाले तर,

(1 अ) उक्त व्यक्तीस आपले म्हणणे मांडण्याची वाजवी संधी देईल आणि आवश्यक वाटल्यास तो संक्षिप्त चौकशी करील.

- कलम 53 (1) अन्वये आपले मत बनविण्या संबंधीची कारणे अभिलिखीत करणे

(2) आपल्या निष्कर्षाच्या आधारे,

- नोटीस मिळाल्यानंतर, वाजवी मुदत, यथास्थिती जमीन / प्रदेश रिकामा करण्यासाठी नोटिस बजाविल. पालन न केल्यास अशा जमीनी वरुन / प्रदेशावरुन अशा व्यक्तीस काढुन टाकता येईल

(3) महसुल आकारणी अशा जमीनीच्या कर आकारणीच्या किवां भाडयाच्या दुपटीपेक्षा अधिक होणार नाही इतकी रक्कम भरण्यास पात्र असेल.

A) नोटीस देणे- दिलेल्या मुदतीचे आत त्यांनी अतिक्रमण किवा अवैधरित्या कब्जा केलेली जागा खाली करुन देण्याबदल प्रथम कळवावे लागते

(भवानी शंकर वि. तालुकदारी सेटलमेंट ऑफिसर, 16 बाम्बे लॉ रि . 766)

B) अशी नोटीस सदर इसमास काढुन लावण्याचा हुकुम समजला जातो.

(सेक्रेटरी ऑफ स्टेट वि. चिमणलाल जमनादाय, 44 बाम्बे लॉ रि. 295, 305)

C) नोटीशीनंतर तो न गेल्यास नोटीशीची मुदत संपल्यानंतर त्यास सदर जमीनीवरुन काढुन लावता येते. त्याने काही बांधकाम केले असल्यास तेही काढुन टाकता येते.

(स्टेट ऑफ बाम्बे वि- फकीर उमार, 63 बॉम्बे लॉ रि. 624, 627 सुप्रीम कोर्ट)

D) अशा इसमाने सरकारी नोकरास त्याबाबतीत हरकत केल्यास तो **IPC , 1860** , कलम 183, 186 खाली खुन्हा ठरतो.

कलम - 54 - संक्षिप्तरित्या चौकशी करुन निष्कासित केल्यानंतर असलेली मालमत्ता सरकार जमा करणे आणि ती काढुन टाकणे.

(1) संक्षिप्त चौकशी करुन कोणत्याही व्यक्तिस काढुन टाकल्यानंतरअशा जमीनीवर उभारलेली कोणतीही इमारत / बांधकामे / कोणतेही पीक, सरकारजमा केले जाण्यास पात्र होईल.

(2) सरकारजमा करण्याबाबतचा न्यायनिर्णय, जिल्हाधिकाऱ्याकडुन देण्यात येईल, विनियोगाचे निर्देश देईल.

- कोणतीही मालमता काढुन नेण्यासाठी आलेला खर्च जमीन महसुलांची थकबाकी म्हणून वसुल करता येईल

• **भारतीय वन कायदा 1927 चे कलम - 82-**

- शासनाला येणे असलेली रक्कम वसुल करणे - ती जमीन महसूल थकबाकी होती, त्याप्रमाणे अमलात असलेल्या कायदयाखाली वसुल करण्यात येईल.

- Revenue Recovery Cases (RRC)

(A) **IFA, 1927** चे **कलम - 82** - वन विभाग

(B) **MLRC, 1966** चे **कलम - 221** - प्रस्ताव वन विभाग सादर करेल, कार्यवाही महसुल विभाग करेल.

- मालमत्ता काढुन टाकावी असा हूकुम असला तर तो काढुन नेण्याचा दोषी इसमाला हक्क असतो त्याने उभे पिक किंवा बांधकाम नोटीशीचे मुदतीत न काढुन नेल्यास ते सरकार काढुन टाकिल व त्याची विक्री करील. विक्रीचे रक्कमेतून खर्च वजा जमा वाढीची रक्कम त्या इसमास मिळेल. तुट आल्यास त्यांचेकडुन जमीन महसूल थकबाकी म्हणून **कलम 221** खाली ती वसुल केली जाईल.

<u>कलम - 54 (अ)</u> - दिनांक 1 डिसेंबर 1978 पासुन हे कलम अंमलात असणे बंद झाले आहे.

महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, 1966 चे प्रकरण - बारा
महसूल अधिकाऱ्यांची कार्यपध्दती

कलम - 227 - पुरावा देण्यासाठी व दस्तेऐवज सादर करण्यासाठी व्यक्तीवर समन्स बजावण्याचा अधिकार.
(CPC, 1908 (1908 चा क्रमांक. 5) ची कलम 132 आणि 133)

कलम - 228 - समन्से लेखी, **सही** केलेली व **मुद्रा** असलेली असणे
समन्साची बजावणी-

- दर्शनी भागात चिपकविणे - घरी नसल्यास / पत्ता नसल्यास

- पोस्टाने - पोस्टाचा दाखला

कलम - 229 - साक्षीदारास उपस्थित राहण्यास भाग पाडणे -

कलम - 230 - नोटीस बजावण्याची रित -

- त्या व्याक्तिस
- प्राधिकृत अभिकर्त्यास
- पोस्टाने
- त्या व्यक्तिच्या राहण्याच्या जागी - शेवटचा पत्ता
- सार्वजनिक ठिकाणी, कोणत्याही जागी उक्त प्रत चिकटवून
- नावामध्ये /जमीनीच्या वर्णनात चुक झाली असल्यास पण त्या चूकामुळे अन्याय झाला नसेल, तर निरर्थक मानण्यात येणार नाही.

कलम - 231 - साक्षीदाराना हजर करण्याविषयी कार्यपध्दती.

कलम - 232 - पक्षकाराच्या अनुपस्थितीत सुनावणी करणे.

(एकतर्फी निकाल - 1) तो रदद करावा म्हणून अर्ज करता येते
2) अपीलही करता येते.)

- निकालाच्या दिनांकापासून **30** दिवसात अर्ज करणे

कलम - 233 - सुनावणी स्थगित करणे

- लेखी कारणे,
- नविन सुनावणीचा दिनांक व जागा,

कलम -234 - रीतसर चौकशी पुरावा घेण्याची रीत -

- पुराव्यांची नोंद, संपुर्णपणे लेखी, मराठी मध्ये
- ज्ञापन तयार करणे, इंग्रजी पुरावा - भांषातर मराठी मध्ये

कलम - 235 - निर्णय लिहणे व त्यांचे स्पष्टीकरण

कलम - 236 - **संक्षिप्त चौकशी कशी करावी (कलम - 53 पहा)**

- मुद्दे, त्या गोष्टी, पुराव्यातील मुख्य भाग, निर्णय, व त्याबददलची कारणे.
- पक्षकाराना मुखत्यार किंवा वकिलामार्फत हजर होता येते (परवानगी)

-= अधिकाऱ्यास वाटल्यास किंवा एखादे प्रकरणाचे कामी संक्षिप्त चौकशी ऐवजी रितसर चौकशी करता येते.

कलम - 237 - रितसर व संक्षिप्तचौकशी न्यायीक कार्यवाही समजावे

- **IPC,1860** ची **कलम 193, 219, 228** च्या अर्थानूसार न्यायीक कार्यवाही म्हणून मानन्यात येईल.
- अशी चौकशी करणारे प्राधिकाऱ्याचे **कार्यालय दिवाणी न्यायालय** आहे असे मानन्यात येईल.

चौकशीचे प्रकार (3)

1) रितसर चौकशी - मध्य प्रदेश जमीन महसुल अधिनियम, 1954

मुंबई ,1987 व हैदराबाद, 1317

- सर्वात श्रेष्ठ .
- न्यायालयीन चौकशी.
- जबानी मराठीतुन.
- मुद्दे, त्याचा निर्णय, कारणे नमुद केली पाहीजे.
- सर्वांना खुली, सर्वांना हजर राहता येते.
- लेखी व तोंडी पुरावा.
- पक्षकाराना मुखत्यार / वकिला मार्फत हजर राहता येते.

2) संक्षिप्त चौकशी - मुंबई व हैदराबाद स्टेट.

- रितसर नंतर संक्षिप्त श्रेष्ठ.
- न्यायालयीन चौकशी
- त्रोटक, टिप्पणी नमुद करणे.
- निकालपत्र निर्णयाची कारणे देणे.
- निकालपत्र सविस्त्र नसणे
- संक्षिप्चौकशी - रितसर मध्ये बदल करता येणे.

3) सामान्य चौकशी - मुंबई व हैदराबाद स्टेट.

- संक्षीप्त नंतर महत्त्वाची कनिष्ठ
- सामन्य चौकशीचे काम नियमात दिलेल्या पध्दतीने केले पाहिजे.
- समन्स फक्त प्राधिकृत अधिकारीच काढुन शकतो.
- नैसर्गिक न्याय तत्व लावता येत नाही.
- कारभाराविषयक किंवा अमंलबजावणी विषयक असते **(कलम 238)**

MLRC , 1966, प्रकरण - तेरा

अपिले, पुनरीक्षण व पुनर्विलोकन

कलम - 247 - अपील व अपील प्राधिकारी

- अपीलाची संख्या दोन पेक्षा जास्त होणार नाही.

= अनूसुची " **इ** "

- **60** दिवसाचे आत

कलम - 248 - राज्य शासनाकडे अपील केव्हा करावे

- **90** दिवसाचे आत

(शनिवार व रविवार / शासकीय सुटटी येत असेल तर नंतरचा दिवस अंतीम)

अनुसुची " इ " (कलम - 247)

महसुल अधिकारी | **अपील अधिकारी**

(3) जिल्हाधिकारी (सहायक वनसंरक्षक किंवा प्राधिकृत अधिकारी) —— (3) विभागीय आयुक्त

(60 दिवस)
(प्रथम अपील)

विभागीय आयुक्त —— राज्य शासन

(90 दिवस)
(द्वितीय अपील अंतीम)

सन 1876 अधिनियम क्रमांक 10	मुंबई महसुल क्षेत्राधिकार अधिनियम 1876 **Bombay Revenue Jouridiction Act - 1876**	कलम 11 मधील "कोणत्याही दिवाणी न्यायालयीन " या मजकुराऐवजी" महाराष्ट्र जमीन महसुल अधिनियम 1966 मध्ये अन्यथा स्पष्टपणे तरतुद करण्यात आली असेल त्याशिवाय कोणत्याही " दिवाणी न्यायालयाने " हा मजकुर दाखल करण्यात येईल

कलम - 11 - कार्यवाही सुरु असताना कोर्टत / अपील प्रतिदावा करु शकत नाही

Section-11- Suit not to be entertained unless plaintiff has exhausted right of appeal

क्रम (Flow Chart)

1) **POR** नोंदविणे, अभिलेख तयार करणे (कार्यवाहीची सर्व कागदपत्रे /**Case Paper**)

2) हकिकत नामा / **Case diary** मध्ये RO ने RFO कडे सादर केल्याचे नमुद करणे. RFO ने Case diary मध्ये ACF कडे कलम 53 व 54 च्या तरतुदी आदेशाकरीता सादर करणे.

RFO ने Case Paper सह प्रतिवेदन मध्ये नमुद करुन प्रकरणासह अतिक्रमण निर्मुलन संबंधी न्यायालयाचे निर्णय समाविष्ठ करणे.

3) **Check list** - सखोल तपासणी - RFO स्तरावर

4) **ACF** - स्तरावर पुन्हा तपासणी - त्रुटया असल्यास परत

5) **Notice -** वाजवी संधी

6) पुरावा नोंदी, बयाण, टिप्पण , ज्ञापन

7) रोजनामा, सुनावणी रजीस्टर

8) चौकशी - संक्षिप्त / रितसर

9) आदेश

10) जाहिर वाचन

(Items 6–10: **Proceeding** (अतिक्रमण धारक विरुध्द वपअ))

11) प्रत - अतिक्रमण धारकास, RFO यांना देणे

नमुना पत्रके

- POR
- सुनावणी रजीस्टर
- रोजनामा
- आदेश
- नोटीस
- चेकलिस्ट तपासणी